

PAPER DETAILS

TITLE: İktisadiyat Mecmuası'na Göre Merkantilist Dünyada Osmanlı İmparatorluğu'nun Dis Ticareti

AUTHORS: Serap BARIS, Metehan SAHİN

PAGES: 301-316

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/668654>

İKTİSADİYAT MECMUASI'NA GÖRE MERKANTİLİST DÜNYADA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN DIş TİCARETİ

FOREIGN TRADE OF OTTOMAN EMPIRE IN MERCANTILIST WORLD ACCORDING TO İKTİSADİYAT MECMUASI

Serap BARIş

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, TOKAT
(serap.baris@gop.edu.tr)

Metehan şAHİN

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, TOKAT
(metehan.sahin@gop.edu.tr)

ÖZ

Bugün dahi tarihe tanıklığın birer vesikası sayılabilecek kitap, gazete ve dergiler, teknolojik gelişmelerin iletişim-haberleşme alanı başta olmak üzere günümüz seviyesine henüz ulaşmadığı dönemlerde çok daha önemli bir işleve sahiptilerdi. Toplumların belirli bir zaman dilimindeki yaşam biçimleri, hayata bakışları, şahit oldukları siyasi-ekonomik olaylar gibi birçok bilginin yer aldığı gazete ve dergiler sayesinde dönemin sosyo-ekonomik durumu ile ilgili çıkarımlar yapmak mümkün hale gelmektedir.

Bu çalışmada amaç, merkantilist sistem ile oldukça benzer özelliklere sahip milli iktisat doktrinin, Türk basın hayatındaki fikrî savunucusu sayılan İktisadiyat Mecmuası'nda yer alan bir köşe yazısından yola çıkarak, merkantilizmin henüz başlangıç aşamasında olduğu 16. yüzyıl sonu ile 17. yüzyıl arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretini analiz etmektedir. Çalışmada birincil kaynak olarak İktisadiyat Mecmuası'nın 1916 yılı 21. sayısında yayınlanan ve mecmuada başka birçok yazısı da yer alan Galip Haldun'a ait "On Birinci Asr-ı Hicrî'de Sanayi ve Ticaretimiz" başlıklı köşe yazısından faydalanılmıştır.

Elde edilen bilgilere göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkantilist dönemde Avrupa ile yaptığı ticarete önemli artışların yaşandığı ve dış ticaret dengesinin İmparatorluk lehine olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bahse konu dönemde Osmanlı ihracatının ithalattan fazla olması, ülkeye bol miktarda altın ve gümüş girişini sağlamış, neticede halkın refahı gerek mal gerekse para bolluğunun temini sağlanarak artırılmıştır. Diğer taraftan, dış ticaretteki bu artışın, farklı iktisadi yaklaşımlara bağlı olarak, Avrupalı devletlerin merkantilist politikalar izlediği bir dönemde, Osmanlılar tarafından tanınan ticari imtiyazlar ve düşük gümrük vergisi oranları ile gerçekleşmiş olması lehte olan dış ticaret dengesini 18. yüzyılın başlarından itibaren İmparatorluk aleyhine çevirmiştir.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı İmparatorluğu, Merkantilizm, Dış Ticaret

Gönderim Tarihi: 12.06.2018

Kabul Tarihi: 26.10.2018

www.iibfdergi.ibu.edu.tr - <http://dergipark.gov.tr/esad>

ISSN: 1306 - 2174

ABSTRACT

Even today, books, newspapers, journals can be accepted as a document that testimony to history. And they had bigger role when technological developments have not yet reached today's level, especially in the area of communication. Owing to newspapers and journals which have lots of information about people's life styles, perspectives on life and political-economic events they witnessed, it is possible make inferences about the socio-economic situation of the period.

The aim of this study, analyze to foreign trade of Ottoman Empire in end of 16. century and beginning of 17. century with reference to opinion in İktisadiyat Mecmuası which is the intellectual advocate of national economics doctrine what has similar features with mercantilist system in Turkish press. In the study, it has utilized the opinion entitled "Industry and Trade in the 11th Hijri Century" which published in İktisadiyat Mecmuası no. 21 in 1916. The owner of this opinion is Galip Haldun whose many other opinions have published in same journal.

According to information obtained, it is understood that the Ottoman Empire experienced significant increases in trade with Europe during the mercantilist period and the trade balance was in favor of the Empire. Also in the same period because of that Ottoman exports were more than imports, the plenty of golden and silver entered to country and people's welfare increased by providing the abundance of goods and money. On the other hand increase in foreign trade was realized by the low custom tax rates and commercial privileges that given by Ottomans in a period when the European states followed mercantilist policies. The balance of foreign trade which was favour to Ottomans has turned against to the Empire since the beginning 18 century owing to this situation that depends on different economic approaches.

Keywords: Ottoman Empire, Mercantilism, Foreign Trade

1. Giriş

Teknolojik gelişmelerin diğer birçok alanda olduğu gibi iletişim ve haberleşme alanında da bugün ulaşılmış olduğu seviyenin henüz altında kaldığı dönemlerde, basılı yayınlar bireylerin ve toplumların hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Öyle ki toplumların belirli bir zaman dilimindeki yaşam biçimleri, hayata bakışları, şahit oldukları siyasi-ekonomik olaylar gibi birçok bilginin yer aldığı gazete ve dergiler ise günümüzde dahi kitle iletişim araçları arasında hatırı sayılır bir yere sahiptir. Tanzimat Fermanı'nın okunduğu sıralarda Osmanlı İmparatorluğu'nda, biri Kahire'deki Vekayi-i Mısriye (1828), diğeri İstanbul'daki Takvim-i Vekayi (1831) olmak üzere Türkçe ve resmi nitelikte iki gazete mevcut iken, Kanun-i Esasi'nin ilan edildiği 1876 senesinde hem başkent İstanbul hem de taşrada hayli gelişmiş bir basın-yayın hayatı ile karşılaşmaktadır (Kocabaşoğlu ve Birinci, 1995: 101).

28 Aralık 1908'de yayın hayatına başlayan Ulûm-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası, iktisadi ve toplumsal konuları ele alan yazılar ihtiva eden, fikri açıdan ise liberal ve batıcı bir çizgide yer alan bir yayın organı iken (Karaman, 2004: 66), sonraki yıllarda Ziya Gökalp ve Tekin Alp tarafından neşredilen İktisadiyat Mecmuası devletin iktisadi hayata müdahalesini öngören (Sağlam, 2017: 78) ve milli iktisat görüşünün hâkim olduğu bir dergi olarak basın tarihinde yerini almıştır. Nitekim mecmuanın başyazarlarından Tekin Alp "Mecmuamızın sütunlarında kemal-i ihtimam ile milli iktisadın ilmî esasları araştırılacaktır." diyerek dergide yayınlanacak yazılarda hâkim olacak görüşe işaret etmektedir (Alp, 1915: 2). Nitekim Ziya Gökalp İktisadiyat Mecmuası'nı yayımlama işini de Selânik'ten beri tanıdığı Tekin Alp'e vermişti ve derginin giderleri İttihat ve Terakki tarafından karşılanmaktaydı (Duru, 1975: 95).

Ziya Gökalp'e göre milli iktisadın ne olduğunu anlamak için önce milletin ne olduğunu bilmek lazımdır ve ancak, fertleri aynı din ve lisana malik olan bir ma'şer, kendi kendine tamamıyla yeterli olan muhtelif bir zümre olan cami'a ve aynı zamanda hududu muayyen bir diyar ile maddi kuvve-i müeyyideye malik bir hukuki manzumedden tecelli eden devlet olduğu vakit hakiki bir millet mahiyetini haiz olmaktan bahsetmek mümkündür (Gökalp, 1915: 3). Gökalp milli ekonomiyi kurmak isteyenlerin, ekonomik gerçeklerin oluşmasında etkili olan kuruluşların üretim, tüketim ve sürüme yönelik tekniklerini ayrı ayrı incelemeleri gerektiğini belirtmekte ve milli ekonominin tespit edilmesi hususunda dikkate alınması gereken bir noktanın da ekonominin çeşitli aşamaları olduğunu ifade etmektedir. Yani bir ekonominin aile ekonomisi, toplum ekonomisi ve bölge ekonomisi gibi birtakım aşamaları vardır ki bunlar birbirlerinden ayrılmayınca milli ekonomiyi bulmak da zordur (Duru, 1975: 96).

Tekin Alp ise mecmuanın ilk sayısında yer alan "Milli İktisada Doğru" başlıklı yazısında milleti "menâfi-i maddiye ve hazâin-i maneviyeleri müşterek olan fertler" şekline tarif etmekte; "Hazâin-i maneviyenin birliği milli hars ile kaim olduğu gibi menâfi-i maddiyede iştirak de ancak milli iktisatla vücut bulur." demektedir (Alp, 1915: 1).

Literatürde milli iktisat doktrinin en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Frederich List, gerçek dünyada birey ve evrensel sistem arasında "millet" in bir ara kavram olarak bulunduğu gerçeğinden hareketle Adam Smith'in birbirlerinden oldukça farklı gelişme seviyelerine sahip birçok devleti ve milleti aynı potada değerlendiren klasik iktisat doktrinine karşı çıkmakta; ülke ekonomilerinin dış rekabeti bertaraf edebilmeleri için iki çare önermektedir: Ülke içinde serbest ticarete izin verilmesi ve dış ülkelere karşı geçici de olsa korumacılığın benimsenmesi (Sağlam, 2017: 74). Dolayısıyla List'in eserleri ulus devletin ekonomik egemenliğinin kazanımlarını öne çıkarırken, herhangi bir sınır getirilmemiş piyasalar konusunda korkutucu bir manzara çizmektedir ve ona göre üreticileri teşvik etmek, tüketicileri yüksek fiyatlara karşı korumaktan daha önemlidir ki bu, Asya ülkelerinde ihracatı teşvik edip ithalattan vazgeçiren popüler bir merkantilist yaklaşımdır (Skousen, 2014: 115).

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı gibi milli iktisat doktrini ile merkantilist uygulamalara yön veren düşünce sistemi arasında önemli benzerliklere rastlamak mümkündür. Bu gerçekten hareketle çalışmanın amacı; merkantilizmin henüz başlangıç aşamasında olduğu 16. yüzyıl sonu ile 17. yüzyıl arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun yapmış olduğu dış ticaretin, Türkiye'de milli iktisat tezinin başta gelen savunucularından Ziya Gökalp'in, kendisiyle aynı düşünce etrafında bir araya gelen arkadaşları ile yayınlamış olduğu İktisadiyat Mecmuası sayfalarındaki yansımalarını tahlil etmektir. Diğer bir ifadeyle, milli iktisat fikrinin hâkim olduğu bir mecmuanın milli iktisat ile oldukça benzer bir sistem olan merkantilist dönemin başında Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretine bakışını tespit etmek amaçlanmaktadır.

Literatür incelendiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretini genel ekonomik yapısı içinde analiz eden birçok eser (İnalçık, 2007; Mantran, 2007; Tabakoğlu, 2009; Pamuk, 2015 vb.) bulunmakla beraber gerek dönemsel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. yüzyıldaki dış ticaretini kapsayan çalışmaların (Güçer, 1987; Bal, 2011) gerekse yine söz konusu zaman aralığında (16-18. yüzyıllar) Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretini merkantilist dünya ile ilişkilendiren çalışmaların (Wallerstein, 1979; Bulut, 2000; Karta, 2015; Peker, 2015) sayısı oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte söz konusu ilişkilendirmeyi Osmanlı iktisat tarihine ait bir mecmuadan yola çıkarak ortaya koyan başka bir çalışmaya rastlanmamış olması da bu çalışmanın önemini belirtmektedir.

Çalışma kapsamında birinci bölümü dikkate alınacak olan “On Birinci Asr-ı Hicrî’de Sanayi ve Ticaretimiz” başlıklı sütunların sahibi olan Galip Haldun, derginin diğer sayılarında da önemli miktarda yazısı yer alan bir yazardır. Şahsi hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamakla beraber, Naima Muktesit, Tanzimat Devrinde Matbuat ve Neşriyat-ı İktisadiye, On Birinci ve On İkinci Asırlarda İstanbul Esnafı, Kâtip Çelebi Muktesit başlıklı yazıların Haldun’un mecmuanın yayın hayatı süresince çıkan yazıları arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Toprak (1995: 66) Galip Haldun’un Türkiye’de yabancı sermayenin giderek yaygınlaştığına dikkat çektiğini, memlekette öz sermaye ile yapılacak birçok şey olduğunu savunmakla birlikte yurtdışından gelecek sermayeye karşı kesin bir tavır almanın da cehaletten öteye geçmeyeceğini vurguladığını belirtmektedir. Dolayısıyla önemli olanın yabancı sermaye ile birlikte milli sermayenin faaliyet alanının belirlenmesi olduğuna işaret etmektedir.

Galip Haldun “On Birinci Asr-ı Hicrî’de Sanayi ve Ticaretimiz” başlık yazısının büyük bölümünde İtalyan, asker, yazar ve coğrafyacı olan Luigi Ferdinando Marsigli’nin Osmanlı İmparatorluğu’nun Hayat-ı Askeriyesi (*Stato Militare dell’Império Ottomano*) adı ile yayınladığı eserden faydalanmış, bazı bölümlerde ise kendi değerlendirmelerine yer vermiştir. Marsigli 1679 yılında dönemin Venedik elçisi Pietro Civran ile birlikte İstanbul’a gitmiş, 1682’de Osmanlı’ya karşı yapılan savaşta Avusturya ordusunda görev almış, ancak 1683’de şimdiki Macaristan topraklarında Türkler tarafından yakalanmış ve İtalya’ya ancak Mart 1684’te dönebilmiştir (Olson, 1984: 228-229). Osmanlı tarihi ile ilgili olarak, ölümünden iki yıl sonra, 1732 yılında yayınlanacak olan *Stato Militare dell’Império Ottomano* (Osmanlı İmparatorluğu Askeri Teşkilatı) isimli bir eser bırakan Marsigli’nin Osmanlı/Türk dünyasına sadece politik yönden değil kültürel bakımdan da derin bir ilgi duyduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Galip Haldun’un yazısında yer alan İtalyan yazara ait bölümler, bu ilginin Osmanlı İmparatorluğu’nda iktisadi yapı, ticari ilişkiler ve toplumsal yaşam gibi alanlara dair izlenimlerini barındırmaktadır.

Yapılan çalışmanın ikinci bölümünde merkantilizmin doğuşu, merkantilist uygulamaların özellikleri incelenecek, üçüncü bölümde Galip Haldun’un “On Birinci Asr-ı Hicrî’de Sanayi ve Ticaretimiz” başlıklı yazısı yardımıyla Osmanlı İmparatorluğu’nun merkantilist dönemdeki dış ticaretinin genel görünümü analiz edilecektir. Dördüncü bölümde ise sonuç ve değerlendirmelere yer verilecektir.

2. Merkantilizm

Büyük coğrafi keşifler sonucu deniz aşırı ülkelerden gelen değerli madenler Avrupa’da feodal düzeni derinden sarsmıştır. Gelirlerinde ciddi bir azalma yaşayan feodal otoriteler bu durumdan çıkış yolunu dış ticaretten gelen servete el koymakta ve dış ticaret yoluyla giderek daha çok servet kazanmakta bulmuşlardır. Bu doğrultuda feodallerin girişiyle önce ülkelerden değerli maden çıkışına yasaklar konulmasını, daha sonra ise uluslararası rekabeti engelleyen gümrük tarifeleri gibi kısıtlamaların savaşla dahi olsa kaldırılmasını savunan bir anlayış iktisadi hayatta geçerli olmaya başlamıştır (Erkök, 2014: 2-3). Uygulanan ekonomi politikalarındaki bu anlayış literatürde “Merkantilizm” olarak adlandırılmakta ve her ne kadar birçok ülke ve bölgede farklı zamanlarda başlayıp bitmiş olsalar da genel anlamda, Ortaçağ’dan laissez-faire çağına kadar geçen süreç içerisinde geliştirildiği kabul edilmektedir (Heckscher, 1994: 20).

Merkantilistlerin ilk amacı olan devletin azami miktarda değerli maden biriktirmesi ve bunları elinde tutması (ülke dışına çıkarmaması); değerli madenlerin güç, refah göstergesi, para dolaşımını sağlamada bir araç ve savaş zamanlarında kullanılabilecek önemli bir kaynak

olarak kabul edilmesi şeklinde açıklanmaktadır (Hafter, 1964: 6). Savaş için gereken nüfusun ve paranın her zaman hazır bulundurulması ise savaşın normal bir durum olarak görölmesine, sıklıkla milli bir politika aracı olarak kullanılmasına dayanmakta ve böylece merkantilizm, dünya üzerinde farklı bölgelere hâkim olunarak bu bölgeleri birer koloni haline getiren, hem insan hem de para kaynaklarının kontrol edilebilmesini kolaylaştıran, diğeri bir ifadeyle meşrulaştıran bir vazife görmektedir (Bulut, 2000: 25). Diğeri bir amaç, özellikle altın ve gümüş madenlerine sahip olmayan ülkelerin servet biriktirmenin yolu olarak dış ticarete önem vermesidir. Merkantilistler, uluslararası ticarete bir milletin güç ve refahını artırmanın bir aracı olarak vurgu yapmışlardır (Gomes, 1987: 39). Bir ülkede altın ve gümüş madenleri yoksa ve yenileri açılmıyorsa zenginliğı artırmanın yolu ancak dış ticaret yoluyla altın ve gümüş sahibi olmaktan geçer. Merkantilist dönemde ödemelerin genellikle altın ve gümüş ile yapıldığı düşünölcek olursa ihracat fazlası veren bir dış ticaret bilançosunun ülkenin değerli maden stokunu artıracığı açıktır (Yılmaz, 2014: 3-4). Merkantilizmin önemli İngiliz temsilcilerinden biri olan Thomas Mun "Dış Ticaretle İngiliz Hazinesini Zenginleştirme (Englands Treasure by Forraign Trade)" isimli eserinde bu durumu şöyle açıklamaktadır: "... Zenginliğimizi ve servetimizi artırmanın basit yolu dış ticarettir. Dış ticarete ise řu kurala uymalıyız: Yıllık olarak yabancılara bizim onların malını tükettiğimiz değerden daha fazlasını satmak." (Mun, 1664: 3). Bu durum bir ülkenin diğeri ülkelere mal satarak dış ticaret fazlası vermesi ve böylece o ülkeye altın girişi olması, diğeri ülkelerin daha az mal satarak dış ticaret açığı vermesi ve dolayısıyla o ülkelere daha az altın girişi olması anlamına gelmektedir. Dünyadaki değerli maden stoklarının sınırlı olması nedeniyle, dünya servetinin sabit olması varsayımı altında bir ülkenin dış ticaretten kazanç elde etmesi, diğeri ülkenin kayba uğraması demektir. Dolayısıyla da dış ticaret aslında sıfır toplamalı bir oyundur.

Hem sayılan hedeflere ek hem de müstakil olarak sayılabilecek bir diğeri amaç ise ülkelerin endüstriyel olarak kendi kendilerine yeterli olmalarının sağlanmasıdır. Dolayısıyla merkantilist uygulamaları benimseyen devletler dış pazarlardan talep edilecek ve hâlihazırda ithal edilmekte olanların yerini alabilecek malların üretimini ülke içerisinde gerçekleştirmek adına özel çabalar sarf etmiş (Hafter, 1964: 7-8), ekonomik yapıya milli bir hüviyet kazandırılması düşünölümüştür. Thomas Mun, uluslararası ticarete avantaj sağlamanın bir başka yönteminin ithal ikameci bir üretim politikası izlemek olduğunu belirtir. Devlet ihracat hacmini artırmak için ülke sanayini düzenlemeli, gerektiğinde sanayi kuruluşları kurmalı ve sanayi kesimini sıkı bir denetim altında bulundurmaktadır.

17. yüzyılda İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi Kuzey-Batı Avrupalılar'ın Portekiz, İspanya ve İtalya gibi Güney Avrupalılar'a nazaran gerek Avrupa gerekse dünya ekonomisi açısından daha iyi bir konuma yükselmeleri anlamına gelecek şekilde ticaretin merkezi Akdeniz'den Atlantik'e kaymış; dünya ticaretine hâkim olma konusunda merkantilist dönemin başlarında Güneyliler arasında yaşanan mücadele, artık Kuzeyliler arasında yaşanmaya başlamıştır (Bulut, 2000: 25). Bununla birlikte, kıtalararası ticaretin Atlantik ve Hint okyanuslarına kaymasının, pazara dönük güçlü tarımsal yapısının, ticaret sermayesinin, gemicilikteki birikiminin desteğıyle en çok Hollanda'nın işine yaradığı ve merkantilist olarak adlandırılan politikaların Hollanda'nın dünya pazarlarındaki bu gücünü kırmak adına Fransız ve özellikle İngiliz devletleri tarafından uygulamaya konulduğu ifade edilmektedir (Pamuk, 2000: 138). Benzer şekilde Rommels (2010), İngiltere ve Hollanda arasında 1652-1674 yılları boyunca Kuzey Denizi, Akdeniz, Afrika ve Amerikan sahillerinde oldukça şiddetli üç savaşın meydana geldiğini; her ne kadar 1990'lı yılların ortalarında ticari menfaatlerin bu savaşlarda hayati öneme sahip olmadığı fikri gelişse de, ekonomik hâkimiyet ve denizlerde üstünlük sağlama çabalarının son zamanlara kadar tarihçiler arasında söz konusu savaşların nedeni olarak görölüğünü vurgulamaktadır.

Daha önce yapılan tanımda olduğu gibi, her ne kadar merkantilist politikalara ait birtakım özelliklerden bahsedilebilmek mümkün ise de, merkantilizmin bütün ülkelerde geçerli olacak bir tarifini yapmak zordur. Zira bu düşünce sistemi ile ilgili birçok isim tarafından birbirinden ayrı ve hatta birbiriyle çelişen yaklaşımlar üretilmiş, farklı milletlerin de merkantilizme yönelik farklı anlayışları oluşmuştur (Güneş, 2009: 131). İktisat tarihi literatüründe, Fransa'da uygulanan merkantilist politikalar "Colbertism", İspanya'da "Bullionism" ve Almanya'da "Cameratism" olarak adlandırılmaktadır. Örneğin Hollanda, Avrupa ile diğer kıtalar arasındaki ticaretin sunduğu tüm imkânlardan yararlanan küçük, rekabetçi fakat politik açıdan savunmasız bir ülke şeklinde nitelendirilse de ülkenin yüzyıldan uzun bir süre boyunca özellikle İngiliz ve Fransızlar tarafından gıpta ile bakılan, Avrupa'nın en gelişmiş ve başarılı ekonomisi olma özelliğini koruduğu öne sürülmektedir (O'Brien, 2000: 470). Hollanda'nın merkantilist dönemde uyguladığı politikaların diğer Avrupa ülkelerinde uygulanan politikalardan farkı daha esnek, diğer bir ifadeyle bu fikrî yapının gerektirdiği eğilimlerin aksine bir pragmatist yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu faydacı ticaret politikası, yerli üretimi korumak ya da belirli ticari ortaklara karşı ayrımcı uygulamalarda bulunmak gibi bir ilkeyle engellenmemekte, sadece bu uygulamalar ülke açısından ticari bir avantaj doğuracaksa -ki Hollanda bu durumla nadiren karşılaşmıştır- uygulamaya konulmasını içermektedir (De Vries ve Van der Woude, 1997: 697). Ülkenin ticareti kolaylaştıran bu karakteristik yapısına örnek olarak gümrük vergilerinin aynı dönemdeki merkantilist ülkelerden daha düşük olduğu verilmekte ancak diğer taraftan; yapılan dış ticarete tekel konumu verilen, sömürgeleri savunması, yönetmesi ve kaynaklarından faydalanmasına müsaade edilen Doğu Hindistan Şirketi vasıtasıyla Hollanda'nın da diğer merkantilist ülkeler gibi Şark ile yapılan ticaretten sağladığı kazanımları korumayı istediği vurgulanmaktadır (Bulut, 2009: 809).

On yedinci yüzyılda hem İngiltere hem de Fransa'nın temel kaygısı ise sanayinin korunmasıdır. İngiltere'deki sanayiye yönelik bu korumacılık politikası, Denizcilik Yasaları ve Tahıl Yasaları'nın İngiliz merkantilizminin üç temel taşı olarak görüldüğü ifade edilmektedir (Wallerstein, 2005: 110). Merkantilist düşünce sistemi adına güzel bir örnek teşkil eden söz konusu "Deniz Nakliyesi Kanunu"nda, Avrupa menşeli malların İngiltere'ye ithal edilmesi halinde sadece İngiliz gemilerinin ya da malın üretildiği ülkenin bandırasına sahip gemilerin kullanılabileceği, Avrupa dışı ülkelerdeki ithal malların yalnızca İngiliz gemileriyle taşınabileceği ve İngiliz sahillerinde balıkçılık yapma ve kabotaj hakkının yine sadece İngiliz gemilerine ait olduğu yer almaktadır (Aydemir ve Güneş, 2006:149-150).

İngiliz merkantilizmine ait fikri yapı üzerinde etkili olan Gerard de Malynes, Edward Misselden ve Thomas Mun gibi çoğu ticaretle uğraşan düşünürlerin aksine Fransa'da merkantilizmin gelişiminde çeşitli devlet kademelerinde görev almış bürokratların rol oynadığı görülmektedir. Öyle ki Fransa'da uygulanan merkantilist politikalar devletin resmi politikaları olması bakımından XVI. Louis döneminde maliye bakanlığı yapmış Jean Baptiste Colbert'in adıyla, Colbertism olarak anılmaktadır. Burada vurgulanması gereken nokta, Fransız merkantilizminin İngiliz merkantilizminden farklı bir gelişme çizgisi izlemiş olduğudur ki, İngiliz merkantilizmi loncalar ve devlet müdahalesi gibi Orta Çağ kurumlarından ve uygulamalarından büyük bir hızla kurtulmaya çalışırken Fransa'nın, Orta Çağ sistemini millileştirmeye çalıştığı ifade edilmektedir (Savaş, 2007: 161-162).

Merkantilizmin İspanya'daki uygulaması ise altın ve gümüş gibi değerli madenlere ait stokların artırılması şeklinde ortaya çıkmış ve "Bullionism" olarak adlandırılmıştır. Merkantilist

politikaların uygulandığı dönemde İspanyol devleti Asya ve Amerika'da bulunan kolonilerden kıymetli madenlerin ithali için birtakım düzenlemeleri hayata geçirmiş, bu bölgelerden ülkeye altın ve gümüş getirecek tüccarlara kolaylık sağlamıştır (Aydemir ve Güneş, 2006:147). Öte yandan Wallerstein (2005), merkantilizm asrı olan 17. yüzyılda İspanya ve Portekiz'in merkantilist olamadığını, bu nedenle merkez güçlerin çıkarlarının yarı-periferi ülkelere aktarımında bir köprü işlevi gördüğünü savunmaktadır.

Alman devletlerinde ve Avusturya'da yaklaşık üç yüz yıl ekonomik düşünceye hâkim olan merkantilist görüş "Camerarism" olarak adlandırılmaktadır. Orta Çağ'da Camera kelimesi önceleri kraliyet gelirlerinin toplandığı yer adı olarak, daha sonra kraliyet mülkünün tamamı için kullanılmakta; Camerarism'e ise kraliyet gelirlerini koruma, artırma ve yönetme sanatı anlamı verilmektedir (Haney, 1970: 113-114). Alman merkantilistleri, yani kameralistlerin gerek İngiliz ve Fransız merkantilistlerinden gerekse kendi içlerindeki uluslararası rekabet, yoğun nüfus, tutumlu davranış, kendi kendine yeterlilik isteklerinden kaynaklı olarak devletin ekonomiye müdahalesi, gümrük tarifeleri ve vergilerin yoğun biçimde kullanılması, altın ve gümüş gibi değerli madenlerin ülke içinde biriktirilerek ulusal zenginliğin artırılması gibi diğer merkantilist ülkelerle benzer politikaları benimsedikleri anlaşılmaktadır (Savaş, 2007: 163).

3. Merkantilist Dünyada Osmanlı İmparatorluğu'nun Dış Ticareti

Merkantilizm ile ilgili olarak önceki bölümde yapılan tanımda kısmen ifade edildiği gibi, bu düşünce akımına uygun politikaların benimsenmesi ve uygulanması farklı ülkelerde farklı zamanlarda ortaya çıktığından, başlangıç ve bitiş dönemi hakkında net bir tarih belirlemek oldukça zordur. Ancak dönemsel analizlerin yapılabilmesi bakımından, 1500-1750 yıllarını kapsayan bu zaman aralığına Merkantilist Dönem, o dönemin iktisadi düşünce adamlarına da Merkantilistler adı verildiği (Yılmaz, 2014: 5) bilinmektedir.

Galip Haldun, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkantilist dönem içerisinde, *on birinci asr-ı hicrîdeki (m.1590-1680)* sanayi ve ticaretini "...şayan-ı tedkik", iktisadiyatını ise tarihteki en parlak devr olarak nitelendirdikten sonra genel görünüm ile ilgili olarak "Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra başlayan uzun seferler bize birçok fedakârlıklar ihtiyar ettirdiği halde menâbi tabiinden istihsal eylediğimiz servet-i cesimeyi ve bu kıtaya mahsus olan ticareti akim bir hale koymamış idi. Hatta denilebilir ki haricden hücumlara ve dâhilden çıkan birçok ihtilâllere bir asır zarfında galebe çalabilen şey, o zaman memleketin iktisaden haiz olduğu kuvvet ve kudret idi." demektedir (Haldun, 1916: 5). Marsigli ise, Türkler ve Türklere tabi olan diğer kavimlerin alışveriş namını verdikleri ticareti maharetle icra ettiğini, hükümetin tüccarı himayeyi esirgemediğini ve mallarını ağır vergilerle mükellef kılmadığını ifade ederek; Türklerin genellikle kanaatkâr ve "sanat-ı ticaret" ile uğraşmakta olduklarından dolayı aralarında dilenci ve fakir bulunmayacak bir hale geldiklerini savunmaktadır (Haldun, 1916: 5-6).

İmparatorluğun 17-18. yüzyıllarda Avrupa ile yaptığı ticaretin önemli artışlar gösterdiği, Avrupa'nın mamul mallarının Doğu Akdeniz pazarlarını istilasının ise 19. yüzyılın ilk çeyreğinde, Sanayi Devrimi'nden sonra başladığı belirtilmektedir (Pamuk, 2000: 139). Galip Haldun (1916)'a göre dış ticaretteki artışa, diğer bir ifadeyle "mahsulât-ı arziyemizin" bu asır içerisinde dışarıdan talep edilmesine esaslı bir sebep "Avrupa'da müstemlekât politikasının başlangıcı olan ticaret kumpanyalarının henüz teşkile başlamamış olması" ve "...büyük müşterimiz Fransa'nın memlekette sanayi vücuda getirmeyi henüz idrak etmiş olması" idi ki, bu sayede ürünlerimizle rekabet edecek bir ortam henüz teşekkül etmemiştir.

Öte yandan, bu dönemde dış ticarete yaşanan artışın bir başka nedeni ise Avrupalı devletlere bahşedilen kapitülasyonlardır. Osmanlı İmparatorluğu tarihinde ilk ticari imtiyaz, yani kapitülasyonun 1352'de Cenovalılara verildiği, Yıldırım Bayezid'in ticari imtiyazları diplomaside kullandığı ve Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim gibi birçok Osmanlı hükümdarının dönemin şartlarına göre çeşitli ülkelere imtiyazlar tanıdığı görülmektedir. Ticari imtiyazlar her ne kadar 18. yüzyıldan sonra İmparatorluğun zayıflamasına bağlı olarak Avrupalı devletler tarafından gittikçe artan şekilde kötüye kullanılmış olsa da, bu yüzyıla kadar devlet ve ekonomi açısından herhangi bir tehdit veya zarar ifade etmemektedir (İnalçık, 2000: 247-250). Galip Haldun (1916)'a göre verilen imtiyazlardan zarar görmemiz idarenin, yani bürokratların siyaset-i ticariyeyi bir zaman sonra idrak edememeye başlamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü "Garp bizim mahsulât-ı arziyemize, mamulât ve masnuatımıza muhtaç olduğunu anlamış ve ricâl-i idaremizin ruhuna nüfuza başlamış"; Osmanlı ise, "Mahsulâtımıza ve Hindistan'dan, Acemistân'dan, Yemen'den transit tarikiyle gelen eşyaya mahreç bulmak maksadıyla gösterilen bu suhuletleri, bu tarihte ve onu takip eden asırda ibzalde hiç tereddüt göstermemiş"tir (Haldun, 1916; 5). Dolayısıyla, Osmanlılar ile anlaşma yapmış olan devletlere verilen ahidnâmeler gereğince, söz konusu devletlere mensup tüccarlar İmparatorluk topraklarının gerek iç taraflarında gerekse deniz sahillerindeki şehir ve kasabalarında ticaret yapmakta, gümrük resmini ödedikten sonra getirdikleri eşyayı serbest olarak satıp, üzerinde herhangi bir kısıtlama (ihracat yasağı gibi) olmayan mallardan istediklerini bizzat kendileri veya vekilleri vasıtasıyla satın almaktadır. Ayrıca, Ricaut gibi yazarların eserlerinde belirttiği gibi Osmanlı hükümeti, tüccarları kovana bal getiren arılar olarak nitelediğinden himayeye layık görmekte ve ticaret anlaşması yaptığı bir devlet ile savaş halinde dahi olsa şehir ve limanlarına gelen tüccarların mallarına kesinlikle el uzatmamaktadır (Uzunçarşılı, 1999: 576). Galip Haldun (1916) da Venedik, Almanya ve Macaristan gibi ülkelerle harp halinde olmamıza rağmen "...siyaset ile ticareti birbiri ile karıştırmamış" politika yapıcılar sayesinde memlekette yabancılar ile alışverişin devam ettiğini doğrulamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan ve Akdeniz bölgesinin önemli rol oynadığı ticari ilişkilerde on altıncı yüzyıl sonu ile on yedinci yüzyıl başlarında Hollandalılar ile birlikte İngilizler, Fransızlar ve Hanseler¹ rekabet etmekte, ancak Hollandalılar gemi tasarım tekniği ve ticari örgütlenmedeki üstünlükleri nedeniyle en büyük paya sahip bulunmaktadır (Wallerstein, 2005; 65-66). On yedinci yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise Hollanda ticaretinin kemiyet itibarıyla az oluşu ve özellikle İzmir'de yoğunlaşması, daha fazla kâr temin edebilmek amacıyla Hindistan ticaretinin tercihi, ülkenin coğrafi vaziyeti ve nihayetinde kıta politikalarına dâhil olunması gibi sebepler Hollanda'nın Akdeniz ticaretini zaafa sürüklemiştir (Kütükoğlu, 2013: 60). Bu nedenle bahsi geçen zaman diliminde İngiltere'nin girişilen yoğun savaşların desteği ve merkantilist politikalar yoluyla Hollanda'yı geriletmeyi başardığı ifade edilmekte (Pamuk, 2015: 138), Akdeniz ticaretinde ağırlığının artmaya başladığı anlaşılmaktadır. Öyle ki İngiltere'nin güney pazarını ele geçirmesi ve daha kesin olarak sanayi ve ticarete Akdeniz rakiplerini ortadan kaldırmasının, ülkenin on yedinci yüzyıldaki yükselişinin temelinde yer aldığı vurgulanmaktadır (Rapp, 1975: 522-523).

Galip Haldun (1916) Marsigli'den alıntı ile on birinci asrı hicride Osmanlı'nın dış ticarete konu malları ile ilgili olarak "Türkiye'de ipek, yün, tiftik, ham ve mamul pamuk, kendir, balmumu, zeytinyağı, odun kömürü, hayvanat ve kereste'nin bol miktarda bulunduğunu ve "Asya'da Acemistan ve Arabistan ile hemhudut olan Türkiye İmparatorluğu'nun vaziyet-i coğrafyası ticarete pek müsaid" olduğundan, dâhilde sarf edildiği gibi "Bu memleketlerden pek çok mal

¹ Hanseler (Hansalar): Almanya'nın kuzeyindeki kentlerin ve yabancı ülkelerde yaşayan Alman grupları ve/veya bu grupların karşılıklı çıkarları korumak amacıyla kurdukları ticari örgütlenme.

celb ve adalar denizine nakl ile mağazalarını doldurduktan sonra Avrupa'ya" dağıtıldığını ifade etmektedir. İtalyan yazar kürk ve diğer deri ürünlerinin de Türklerin ihraç malları arasında yer aldığından bahsetmekte, "İpek, yün, deri için imal edilen boyalar gerek parlaklığı gerek devamı itibarıyla en son bir mükemmeliyeti haizdir." ve "Türkler halılarını bu yünlerle yaparlar. Halılarına resim koymak adetleri olsaydı yaptıkları halıların dünyada bir meseli bulunmazdı." demektedir (aktaran Haldun, 1916: 6).

Marsigli Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretine konu ürünler hakkında çeşitli ülkelere göre biraz daha teferruatlı bilgi vermektedir. Buna göre Türk Devleti örneğin İtalya'dan yün, altın telli kumaş ve züccaciye ürünleri; Fransa'dan yünden mamul her türden kumaş, kâğıt, dikiş ve süse ilişkin iğne vb. gibi çerçilik denilen eşya, Hollanda'dan yün kumaşlarla birlikte bakkaliye ve madeni para; İngiltere'den yine yün kumaşlar, kurşun ve kalay; Almanya'dan ise varak², foya³, gümüş, altın veya bakır teller ile süs eşyası ithal etmektedir (aktaran Haldun, 1916: 6). Avrupalı devletlerin İmparatorluk'tan satın aldıkları ürünler incelendiğinde ise, İngiltere'ye ipek, tiftik, devetüyü, pamuk; Fransa'ya İngilizlerin satın aldıkları mallara ek olarak kahve, buğday, zeytinyağı, kömür, sinameki ve balmumu; Almanya'ya hayvan postu (kürk); Venedik'e bu sayılan mamulât ve mahsulât ile beraber önemli miktarda kasaplık hayvanın ihraç edildiği anlaşılmaktadır (aktaran Haldun, 1916: 6).

Osmanlı ile Avrupa arasındaki dış ticaret hacminin artışında ticari imtiyazların yanı sıra düşük oranlı gümrük vergilerinin de etkili olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Marsigli ithalat gümrüğünün pek az olup yüzde üçü geçmediğini, gümrük resmi bir defa ödendikten sonra eşyanın İmparatorluk'un her yerine sevk edilmesinin mümkün olduğunu vurgularken, Galip Haldun "Marsigli'nin müşahedeye müstenid bu mütalaasını te'yid edecek vesika-i resmiye ve milliyemiz"ın mevcut olduğunu ve bu asra gelinceye kadar Türkler'in "ticaret ve sanatın terakkisi için her türlü suhuleti ibrâzdan" çekinmediğini ifade ederek bu durumu doğrulamaktadır (Haldun, 1916: 7). Avrupalı devletlerin 16-18. yüzyıllar arasında uygulamış oldukları merkantilist politikalar sayesinde her türlü korumacılık tedbirini alarak milli sanayilerini güçlendirmelerine karşın, ekonomik anlamda ilk amacı piyasada mal bolluğunu sağlamak olan Osmanlılar'ın söz konusu dönemde takip ettiği serbest dış ticaret politikasının mal ve para bolluğunu temin etmekle birlikte yerli sanayiye korumacılıktan yoksun bıraktığı savunulmaktadır (Bulut, 2000: 33). Oysa Pamuk (2015), sanayi devriminden önceki dönemi analiz ederken, Batı Avrupa'dan ithal edilen mamul malların yerli zanaatlar üzerindeki etkilerini çok fazla abartmamak gerektiğini belirtmektedir. Yazar bir misal olarak, 18. yüzyılda Avrupa'dan ithal edilen yünlü kumaşların İstanbul dâhil olmak üzere Anadolu'daki bütün yünlü kumaş tüketimi içerisinde %1 veya 2'yi geçmediğini belirtmekte; ayrıca, söz konusu mamul malların Osmanlı loncalarının ürünleriyle doğrudan rekabete girmeyen ürünler olduklarını ifade etmektedir.

Daha önce kısmen ifade edildiği gibi, on birinci asr-ı hicrîde (m.1590-1680), Batı Avrupa ile yapılan ticarete Osmanlılar buğday, deri, ham ipek ve ipekli dokuma ihraç etmekte; yünlü dokuma, bir miktar ipekli dokuma ve diğer lüks tüketim mallarını ithal etmektedir ki, ihracat genellikle ithalattan fazla olduğundan, aradaki fark batıdan doğuya doğru altın ve gümüş akımına neden olmuştur (Pamuk, 2015: 69). Marsigli bu noktada, Devlet-i 'Aliyye'nin ithal ettiği eşyanın dâhilde bulunan mamulât ve mahsulât-ı arziye ile baş başa mübadele edilecek kıymeti haiz olmamasından dolayı Avrupalılar'ın, fazla olarak aldıkları eşyanın bedelini nakden ödemeye

2 Altın, gümüş veya başka madenler dövülerek oluşturulan ince, parlak yaprak.

3 Elmas taşları altına konulan ince varak yaprağı

mecbur olduklarını ve bu sebeple Türklerin Hristiyan Avrupa'dan çok para celp ettiklerini belirterek; "İngilizler bile pek çok miktarda kurşun ve kalay ithal ettiği halde Türkiye'den aldığı eşya mukabilinde diğer milletlerden daha fazla nakd vermeye mecburdur." demektedir (aktaran Haldun, 1916: 6). Ticari münasebetler dolayısıyla diğer yabancı devlet paralarının yanı sıra, Esedî veya Arslanlı denilen Felemenk kuruluşlarının birkaç asır Osmanlı piyasasında kullanılmış ve bazı yerlerde Osmanlı kurşuna bile alem olması, Marsigli'nin ifadesiyle "Türk ilinin sahil vilayetlerine iddihâr edilmiş" olan altın ve gümüşün bolluğuna delil olarak sunulmaktadır (Uzunçarşılı, 1999: 238). Bu durum karşısında Batılı devletler ise, Doğu ile ticaret yapan tüccarların götördükleri mal mukabilinde mal satın almalarını zorunlu kılmış, memleketlerinden altın ve gümüşün çıkışına mani olmaya çalışmışlardır (Güçer, 1987: 97). Yine 17. yüzyılın ikinci yarısında Doğu pazarlarını kaplayan ve 1/8 İspanyol kurşu değerinde olduğundan dolayı Türkler tarafından "sümün" adı verilen para üzerindeki spekülasyonlar Levant Company için bir tehlike oluştururken; İzmir'e bol miktarda gelen Hollanda arslanlı (esedî) kuruluş tehlikesine karşı kumpanya tarafından, İngiliz gemilerinin Türk memurların huzurunda elçi ve konsolosları tarafından muâyenesi tedbirinin alındığı bilinmektedir (Kütükoğlu, 2013: 61-62).

Haldun (1916), memlekette istihsal edilen eşya ve mahsulâta Avrupalılar'ın fazlasıyla muhtaç olduklarını fevkalade mutaassıp oldukları halde Türklerin malını satın almaktan uzak duramadıklarını öne sürmektedir. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nun ithal ettiği mallar, pek az istisnalar dışında talep esnekliği fazla, yani her zaman ithalinden sarfınazar olunabilecek lüks mallar iken, yabancı devletlerin İmparatorluk'tan satın aldıkları mallar hububat, canlı hayvanat, pamuk, çeşitli deriler vb. gibi geniş halk kitlelerinin ihtiyacını temine yönelik ürünlerden oluşmaktadır (Güçer, 1987: 87). Ancak 18. yüzyıla kadar İmparatorluk tarafından yabancı devletlere verilen imtiyazların bir süre sonra Avrupalı tüccarlar tarafından gaddarca kötüye kullanılmasının (İnalçık, 2003: 72), başlangıçta memleket menfaatine uygun olarak cereyan eden dış ticaret dengesini 18. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlılar aleyhine bozduğu görülmektedir (Karta, 2015: 140). Galip Haldun, ticaretin de önemli rol oynadığı Osmanlı Devleti'ndeki bu gerileyiş sürecini "Türlere zeval bulmaz bir husumet-i diniyye besleyenleri yine kendi müverrihlerinin itirafı ile sabit olan Garblılar bizi bu müstesna mevkiimizden düşürmek için her türlü vesilelere müracaat ettiler. Onların icat ettikleri vesileleri bizim muhit-i ictimâimiz de hiss kabul eyledi. Dâhilde ihtilal, müdirân saltanatındaki cehâlet, Garblıların perverde eylediği husumet-i diniyye ve fikir, ticarette manasını idrak edemediğimiz rekabet bizi demir çemberler arasında sıkıştırdı gitti." sözleri ile açıklamaktadır (Haldun, 1916: 7).

4. Sonuç

Bu çalışmada iktisat tarihinde merkantilist dönem olarak adlandırılan 16-18. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile dış ticareti, Galip Haldun'un İktisadiyat Mecmuası'nda çıkan "On Birinci Asr-ı Hicrî'de Sanayi ve Ticaretimiz" başlıklı yazısının birinci bölümü dikkate alınarak değerlendirilmektedir. Yazının büyük bölümünde, 17.yüzyılda Osmanlı topraklarında çeşitli nedenlerle bulunmuş olan Luigi Ferdinando Marsigli'nin tetkikleri, kalan bölümlerde ise dönemle ilgili olarak Galip Haldun'un analiz ve düşünceleri yer almaktadır.

Galip Haldun on birinci asr-ı hicrîyi (m.1590-1680), vukuat-ı harbiyyeye rağmen Osmanlı Türklerinin iktisadiyatta devr-i tekâmülû olarak nitelemekte; böyle bir devri vücuda getirmenin ise hayat-ı resmîyyeye iştirak etmedikçe mücâdelât-ı siyasiyyeden sakınarak ziraat, ticaret ve sanat ile uğraşmakla mümkün olabildiğini savunmaktadır. Yine bu yüzyılda Osmanlı ile Avrupa arasındaki dış ticaret hacminin artışında yabancı devletlere verilen ticari imtiyazların (kapitülasyonlar) ve

düşük gümrük vergilerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Üstelik dış ticarete yaşanan bu artışın 18. yüzyıla kadar Osmanlılar lehine olduğu, yani Devlet-i 'Aliyye tarafından hayata geçirilen ticari kolaylıkların henüz ekonomik açıdan bir zarara sebep olmadığı aksine ticaretten kazanç sağlama fırsatı sunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu dönemde Osmanlı'nın, halkın refahının bozulmaması adına iç piyasada mal bolluğunun sağlanması şeklinde ifade edilen dış ticaretteki birincil amacı gerçekleşmiş ve serbest ticaret hem ülke vatandaşlarının talep ettiği malların arzını yükseltmiş hem de ihracatın ithalattan fazla olması sayesinde ülkeye bol miktarda altın ve gümüş girişı yaşanmıştır. Fakat sadece Osmanlı değil hemen tüm dünya ülkeleri tarafından ticari olduğu kadar siyasi nedenlerle de kullanılan bir politika aracı olduğu bilinen kapitülasyon uygulaması, Avrupalı devletler tarafından aşırı şekilde kötüye kullanılmasına da bağılı olarak, 18. yüzyıldan itibaren ticari ve ekonomik dengelerin Osmanlı aleyhine dönmesinin sebepleri arasında yer almıştır.

Kaynakça

- Alp, T. (1915) "Milli İktisada Doğru", İktisadiyat Mecmuası, 1(1), 1-2.
- Aydemir, C. ve Güneş, H. H. (2006) "Merkantilizmin Ortaya Çıkışı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 136-158.
- Bal, F. (2011) Osmanlı Devleti-İspanya İktisadi İlişkileri (16.-18. Yüzyıllar). Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.
- Bulut, M. (2000) "XVII. Yüzyılda Osmanlılar ve Merkantilistler", *Ekonomik Yaklaşım*, 11(39), 23-35.
- _____ (2009) "Reconsideration of Economic Views of A Classical Empire and A Nation-State During the Mercantilist Ages", *American Journal of Economics and Sociology*. 68(3), 791-828.
- Duru, K. N. (1975) Ziya Gökalp. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- De Vries, J. ve Van der Woude, A. (1997) The First Modern Economy: Success, Failure, and Perseverance of The Dutch Economy, 1500-1815 [Elektronik Sürüm]. New York: Cambridge University Press.
- Gomes, L. (1987) Foreign Trade and The National Economy: Mercantilist and Classical Perspectives [Elektronik Sürüm]. London: Macmillian Press.
- Gökalp, Z. (1915) "Millet Nedir, Milli İktisat Neden İbarettir?", İktisadiyat Mecmuası, 1(1), 3.
- Güçer, L. (1987). XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticaret Politikası. *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*. (1): 1-128.
- Güneş, H. H. (2009) "İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları", *Electronic Journal of Social Sciences*, 8(2), 126-138.
- Haftır, D. M. (1964) Critics of Mercantilism in France: 1751-1789: The Industrial Reformers. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Yale University.
- Haldun, G. (1916) "On birinci Asr-ı Hicrî'de Sanayi ve Ticaretimiz", İktisadiyat Mecmuası, 1(21), 5-7.
- Haney, L. H. (1970) History of Economic Thought [Elektronik Sürüm]. New York: The Macmillan Company.
- Heckscher, E. F. (1994) Mercantilism [Elektronik Sürüm]. New York: Routledge.
- İnalçık, H. (2000) İmtiyâzât. İslam Ansiklopedisi içinde (C.22, ss.245-252). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı
- _____ (2003) "Osmanlı'nın Avrupa İle Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", *Doğu Batı*, (24), 55-83.
- _____ (2007) Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ: 1300-1600. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. ve Birinci, A. (1995) "Osmanlı Vilâyet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler", *Kebikeç*, (2), 101-121.
- Karaman, D. (2004) "Ulûm-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 65-87.

- Karta, N. (2015) "Avrupa Merkantilizmi ve Osmanlı Ekonomisi", *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, 4(11), 130-146.
- Kütükoğlu, M. S. (2013) Balta Limanı'na Giden Yol: Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri (1580-1850). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mantran, R. (2007) XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu. Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Mun, T. (1664) *Englands Treasure by Forraign Trade* [Elektronik Sürüm]. <http://la.utexas.edu/users/hcleaver/368/368MunTreasuretable.pdf> (10.05.2018).
- O'brien, P. (2000) "Mercantilism and Imperialism in the Rise and Decline of the Dutch and British Economies 1585-1815", *De Economist*, 148(4), 469-501.
- Olson, F. C. W. ve Olson, M. A. (1958) "Luigi Ferdinando Marsigli, The Lost Father of Oceanography", *Quarterly Journal of the Florida Academy of Sciences*, 21(3), 227-234.
- Pamuk, Ş. (2015) Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Peker, H. S. (2015) "Avrupa'da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle Bir Karşılaştırma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 1-12.
- Rapp, R. T. (1975) "The Unmaking of the Mediterranean Trade Hegemony: International Trade Rivalry and The Commercial Revolution", *The Journal of Economic History*, 35(3), 499-525.
- Rommelse, G. (2010) "The Role of Mercantilism in Anglo-Dutch Political Relations, 1650-74", *The Economic History Review*, 63(3), 591-611.
- Sağlam, S. (2017) "Ziya Gökalp'te Solidarizm ve Milli İktisat", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (1), 67-84.
- Savaş, V. F. (2007) İktisatın Tarihi. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Skousen, M. (2014) İktisadî Düşünce Tarihi: Modern İktisadın İnşası. Çev: Mustafa Acar vd., Ankara: Adres Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2009) Türkiye İktisat Tarihi. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Toprak, Z. (1995) Türkiye'de Ekonomi ve Toplum 1908-1950: Milli İktisat-Milli Burjuvazi. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1999) Büyük Osmanlı Tarihi: XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar (IV. cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, Ş. E. (2014) Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi. Ankara: Efil Yayınevi.
- Wallerstein, I. (1979) "The Ottoman Empire and The Capitalist World-Economy: Some Questions for Research", *Fernand Braudel Center Review*, 2(3), 389-398.
- _____ (2005) Modern Dünya Sistemi (II. cilt). Çev: Latif Boyacı, İstanbul: Bakış Yayınları.

EK-1: On birinci Asr-ı Hicrî'de Sanayi ve Ticaretimiz başlıklı yazının Osmanlı Türkçesi Metni

• ص ۴۹ •

• اقتصاديک مجموعه •

• ص ۴۹ •

اود برنجی عصر هجرده صنایع و تجارت

— ۱ —

غالب هجرده

اون برنجی عصر هجرده کی صنایع و تجارت شایان تدقیق رحالده در. ادعا ایدیه ییلر که تاریخ اقتصاد ایتیم بوعصیردن ده بارلاق ردور اوانه ایدیه من. قانونی سلطان سلیمان صوکره باشلایان اوزون صفرل بزه رجوق فداکارلقل اختیار ایتدی دیک حالده منابع طبعیه دن استحصال ایلهدیکمز ثروت جسیه نی بوقطعه به مخصوص اولان تجارتی عقیم بر حاله قویاماش ایدی. ختی دیسه ییلر که خارجدن هجوملر وداخلده چقان رجوق اختلاللر برعصیر نظر قیده غلبه جالاییلن شی اوزمان مملکتک اقتصاداً حائز اولدی قوت و قدرت ایدی.

عثمانی تورکبری حیات رسمیه اشتراک ایتهدیکه محاذلات ساسه دن توفی ایدیه رک، ذراعت، تجارت و صنعت ایله توغل ایلدیش اولدیفندن ۱۱ ثمنی عصر هجری [۱۷ ثمنی میلادی] ایچنده ذکای اقتصادیه دن دلالت ایدیه جک ردور وجوده کتیره - یلمشدر.

شرفده بوعصیر ایچنده کی تجارت و صنایع مزلک بارلاق اولماسه و محصولات ارضیه مزلک خارجدن طلب ایدیه سیه اساسلی بر سبب وار ایدی. اور واده مستملکات بولتیقه سنک باشلانچی اولان تجارت قومانیلاری هنوز تشکله باشلامش ایدی. بویوک مشریمز اولان فرانسه دیشلور، مازانلر، قوله لر ایحاد ایتیکبری تدایر اداره ساسه سنده مملکتده صنایعی وجوده کتیرمکی هنوز ادراک ایتشلردی. بناء علیه محصولات طبعیه مزله رقابت ایدیه جک معومرلر هنوز تشکله ایتدیش ایدی. جترافی وضعیمز آسیانک مشهور اولان محصولات و معمولاتی بزم المزله سوق ایتدیرمک بر حاله ایدی. بوندن ماعدا، تجارتک انکشافی مقصدیه اعطا قیلدیفنده هیچ شه اولمان قاپیتولاسیونلر هنوز بزه ضرر افتاع ایدیه جک برشکله کیرمه مش ایدی. سیاست تجاریه بی بزم رجال اداره من مع التأسف بوندن صوکره ادراک ایدیه مدی. حالبوکه غرب بزم محصولات ارضیه مزله، معمولات و مصنوعاتزه محتاج اولدیفنی آکلامش، رجال اداره مزلک روخته فوذه باشلامش ایدی. اون دردنجی لوتیک ۱۶۷۱ ده استانبوله کوندردیکی سفیری «مازکی دونو آنتل» اون دردنجی لوتیک دبدیه وجشمتندن بحث ایدیه رکن تجارت مسئله سنه نقل کلام ایدیمه فاضل احمد پاشانک «بوقدر بویوک پادشاه بویله بازارکان ایتدیش نصل اولیورده قاریشیور» طرزنده جواب ویرمه نی بوسایت تجاریه نی آکلاماییمز دلیدر. ۱۶۱۴ سنستدن صوکره فرانسه ایله برآز بوزوشدیفمزدن انکلیزله، وندیکلیزه، فلنکیلرله عثمانی ده کیزلنده کندی

باراقلرینک سفیری واجرایی تجارتلری ایچون مساعده ایتدک. فرمان شکندیه وردیکمز تجارت معااهده لرندن آکلاماییمز کوره، مثلا، انکلتزه حکومه ویریلن فرمانده: انکلیز یازکانلری جلدیه، مصر ده برلشیش و کندیلرینه (قره دن دریادن تن صوبندن آزا ق مسقور و روس ولایتلرینه و محمدن یکیدن ضبط اولان ولایتلر) کیدوب کلکه، مملکتده ممنوع اولمان موادی آلوب کورتورمه و اوزادن متاع آلوب بوراده بیغ و شرابه مأذویت ویرلش اولدیفنی کوربولوز. جهان تجارتک بازاری حکمنده اولان مملکتلر ده بولسان اجانبدن ایتدیکمز استفاده شایان دقت ایدی. مثلا:

۱۶۲۵ سنه سنده انکلتزه قرالتک یازدیفنی نامه ده [فریدون بک مجموعه سی، جلد ۲ ص ۴۷۸] انکلتزه تاجرلرینک (معامله لری سبیلله سعادتلو پادشاه حضر تیرینک بیت الماله نفع اولدیفنه شبه اولما بوب) عهده رعایت ایدلرزه بویازکانلرک کیری به جلیه ییلاچی و بوندن (خریته عامره به نه مره به ضرر مرتب اولاجی) کوسرلشدر.

محصولاتلر و هندستان، عجمستان، بندن ترانسیت طریقله کلن اشیایه مخرج بولق مقصدیه کوسرلش بوسهللری بونارینده واونی لعیب ایدن عصرده ایدله ده هیچ تردد کوسرتمک. ۱۰۸۴ [۱۶۷۳] تاریخده فرانسه ایله عقد ایتدیکمز آلتنجی قاپیتولاسیونده بوزده بشر کومروک رسی بوزده درده تزییل ایتدک. فرانسه نک شرقه اولان اخراجاتی ۱۶۸۲ ده ۶۰۰،۰۰۰ غروش ایکن ۱۶۸۵ ده درت میلیونه چقدی.

- ایتدیش اون برنجی عصر هجری [۱۷ ثمنی میلادی] تدقیق ایدیلرزه کورولور که بوعصیر عثمانی تورکبری قوت و قوتلر حربه به رغماً اقتصاد ایتدیه دور تکمیلدر. عثمانی تورکبری بک یاقندن تدقیق ایتش اولان «مارسیلی» عثمانی امپراطورلنک حیات عسکریه سی، تانیه یازدیفنی اترده ۱۶۸۳ سنه سی عثمانی دولتنک آک قوتلی زمانی اولدیفنی سوبله مکده در. «مارسیلی» عتدی هر زمان ۱۵۰ - ۲۰۰ بیک راده سنده اولان تجارت وزعیملر ترک ایدیلن اعشار و سایر تکالیف مهمه حساب ایتدیفنی حالده دولت خزینه سنه کیردن وارداتی ۳۳،۳۸۰ کیسه یاخود هر کیسه ۵۰۰ اسدی آلتون یاخود قاره غروش اولماسه کوره ۱۶،۶۹۴،۵۰۰ اسدی آلتون کوسرتمکده در. قانونی سلطان سلیمان زمانی ایله ۱۰۶۴ تاریخده نشر ایدیلن طرخونجی احمد پاشا بودجه سنه نظرآ اراده خیلی ترقی مشاهده اولتور.

اون بدنجی عصرده تورکبری اجتماعی و اقتصادی نقاط نظرندن تدقیق ایدن مارسیلی فیبورک: «تورکار و تورکاره تابع اولان دیگر اقوام اولجه سوبله دیکم کی آلتیش ویریش نامی ویردکاری تجاری مهارتله اجرا ایدلر. حکومت تجاره ایجاب ایدن حمایتی

اسيرگهز ؛ و امتعة تجاريه يني آغير و يرکيله مکلف قيلماز . بالعکس بويوک يوللر اوزرئده لزومي اولان کورولرک اتشاسني و مرور و عبوره سربست قالماسني کنديسته بروظيفه بيلير . مع مافيه حکومت بووظيفه يني اوزاق يرلرده ، خصوصيله آسيا ولايتلرئده مأمورين عسکريه يه تحمیل آيله ديکندن اونلر بوني قالايا ايدهرلر . و اکثريا ارتکابده بولونورلر تورکرک علي العموم قناعتکار و صنعت تجارت ايله مألوف اولدقلرئدن آرالزنده ديلتجي و فقير بولماياچق برحاله گلشدر . بر تورک ايلريده ظهور ايدهجک وقايعه قارشى حاضر اولق ايجون طولو برکيه حاضرلار محاربه ده ياخود باشقه بر صورتله وفات ايدهن بر تورک کورولرک اوزرئده بالمولو برزده سازيلي برچيچين ايجنده برقاچ آلتوني بولماسين . » مارسيلى بوندن سوکرا محصولات و امتعة تجاريه يني ادخالات و اخراجات اولارق ايکي قسمة آيرمقدهدر . بئنه عليه ادخالات و اخراجات تجارتک مملکتک منفعتيه موافق بر صورتده جريان ايتديکي کوروليور :

مارسيلى دوام ايدهرک دييورکه :

« تورکيده ايک ، يوک ، تيفتيک ، دوه توي ، خام و معمول ياموق ، کندير ، بالومي ، زيتوني ياغي ، سنامکي ، اودون کوموري ، حيوانات ، گراسته واردر . بونلر پک مبدولدر . داخلده صرف ايدهليکي کي ديگر مملکتلرده سوق ايديلير . خارجله ، بادله مملکتده يتشمه يني محصولات و معمولاتي صانون آلايله جک قدر تقدئدارک ، جلبنه منحصر قالمايوب بالعکس خارجدن کلن تقد مقابلده ساتيش ياپيلير . آسياده محمستان و عربستان ايله هم حدود اولان تورکيه ايمپراطورلئک وضعيت جغرافيه يني تجارت پک مساعددر . بوملکتلردن پک جوق مال جلب و اطهر دکوزنه نقل ايله مغازلرني طولدور . دقدن سوکره اوروپايه توزيع ايدهرلر . تورکرک کتيرديکي امتعه ، ايک ، عجم و هند قاشلري ، مذهب قاشلر ، مجوهرات ، اجزاي طيه ، بلسنک ، عطريات ، شابده کزي طريقله بئندن کلن قهوه در . [۱] يوقايزده تعداد ايديلن معمولاته داخلده وجوده کتيريلن معمولاتي ده علاوه ايتک ايجاب ايدهر . کرچه بون معمولات برلي اهالي به مخصوص ايسه ده اوروپا نه ايتمه ماله ده خلق آليشمش اولديغئدن مواد تجاريه ميانه ادخالتي لازمدر . سختيان ، هر درلو احتياجانة مخصوص کورک ، طانه و قوپون در بئندن ياپيلان غلقر ، حيوان در بئندن ياپيلان صاغيرلر اوروپايه سوق ايديلير . ايک ، يوک ، دري ايجون اعمال ايديلن بويلر ، کرک بارلاقني کرک دوامی اعتباريله آک صوک بر مکمليني حازدر . تورکرک خاليلرني بو يوکردن ياپادر . خاليلرئنه ريسم قويمق عادتلري اولسيه ايدى يادقلري خاليلرک دنياسده برمتلي بولماسا ايدى . تورکرک تاقتا اعماله ده باشلامش [۱] ملوک اطهرلرئک موللاردا طرفئدن شپئندن اول اوروپايلر قهوه يي مصردن تدارک ايدهرلردى .

اولدقلرئدن ايک ايجون بر صرفيات مخرجي بولمشدر . ذوقلرئنه موافق برطاق قاشلري ده اولوب بالخاصه ساقزده آلتون و کوش تالره منسوج برنوع قاش ده اواردر [بوروجيوک] . کورک اعماله مخصوص بولستر مملکتده مبدول ده کسه ده شاللدن بالخاصه موسقو آدن جلب ايديليور . بوده مهم بر تجارت تشکيل ايدهر .

ايتاليا تورکيه و نديک معمولاتي بالخاصه يوک ، آلتون تللي قاش ، کاغذ و اشياي زنجايه ادخال ايدهر . فرانسه يوگدن معمول هر نوع قاش ، کاغذ ، ديكيشه و سوسه متعلق ايکته و سائر و حاصل جتر چيلک دنيان اشيا کتيرير . هوللاندا يوک قاشلره بقاله وسکه نقل ايدهر . انگلتره يوک قاشلره قلاي ، قوروشون کتيرير . آلمانيا جرجي اشيا [Mercerie] ورق ، قوپايه کوموش ويا آلتون و ياقر تلر و سوسه متعلق اشيا کتيرير ؛ و لزومي قدر حيوان پوستي [fourure] ادخال ايدهر . خارجدن مملکتده ادخال اولتان اشيا داخلده بولدن معمولات و محصولات ارضيه ايله باش مبادله ايده جک قيمتي حازر اولمايغئدن اوروپايلر فضله اولارق آلدقلري اشياک بدلي نقدا تسويه ايتمکه مجبور اولورلر . ايشته بو سبيله تورکرک خريستيان اوروپاين جوق يازا جلب ايدهرلر . انگلتره بيله پک جوق مقدارده قوروشون و قلاي ادخال ايتديکي حالده تورکيه دن آلديني اشيا مقابلده ديگر ملتلاردن ده فضله نقد و برمکه مجبوردر . انگلتره نك تورکرکدن صانون آلديني اشيا ، ايک ، تيفتيک ، دوه توي ، ياموقدر . ياموق هر برده مقبوله کين انگلن معمولاتي ايجون فابريقلرده قوللانيلير . تورکرکله ياپيلان تجارت کرک ياقئلغئدن ، کرک آليش و يرشک قوللانغئدن طولاي انگلزلره جوق فاشده تامين ايله مشدر . سنه ده ايک دفعه کيلري سياحت ايده بيلديکندن دينه بيليرکه انگلزلر دنيانک هر هانکي بر يرئده يادقلري تجارتدن بون تجارت ده کارلي بولمشدر . هوللاندايلر انگلتره و فرانسه معمولاته محتاج قالدقلرئدن يوک قاشلر تجارتني زالمشدر . فرانسرلرده انگلزلرک صانون آلدقلري اشياک عيني تورکرکدن صانون آلتق مجبور قئدهدرلر . فرانسرلر تورکرکله چوخه ساتارلر . بوندن ماعدا فرانسرلر واسع مقياسته مصردن قهوه اخراج ايدهرلر . مملکتلرئنده تفيثات يوکسک اولورسه تورکرکدن مبادله صورتيله کل بدلي نقدا تسويه ايدلک اوزره بغداد ايله فابريقلارده استعمال ايتدکلري زيتون ياغي و کومور و سنامکي ايله بالمومي مبابعه ايدهرلر . بونلر تورکرکله واسع بر مقياسته نقد ادخالتي تامين ايدهر . و نديکيلر بوسايلان معمولات و محصولات عيني مبابعه ايتدکلري کي دالماجيا جوازئده پک جوق حيوان مبابعه ايدهرلر . قصابلي حيوان و نديک تورکيه دن ادخال قيلينير . مجوهرات قيمتلي بر متاع تجارت اولوب بويوک موغول دولتي ايله هم حدود اولان محمستاندن ارمنييلر واسطه سيله جلب و بخر سفيد اسکلرئنه نقل ايديله رک اک کوزملري اوروپايه و مقدما

ص ۲۱

اقتصاد مجرمه

ص ۲۱

حرب ایدرپوروق . ذاتاً اوعصرده بین الدول جاری اولان قواعد عمومی حقوقیه کوره حال صلح عارضی و حال حرب اصلی ایدی . معاهدله متارکه صورتیده یاییلیر ، شو قدر سنه دوستلق اولاجق دینه فرمان ویریلیر ایدی .

ملکیتدن استحصالی ایدیلان اشیا و محصولات اوروپالیلر او قدر محتاج ایدیلر که فوق العاده متعصب اولدقلری حالده یته . تور . کلرک ، مالی . صائون آلمقدن اجتناب ایدمزلردی . پاپا آلساندور تورکرک علیه اتقاق مقدسی موجوده کتیرر ، اون دردغی لوقی لایوس ورامیونک دینکی کی قفاسنده اسکی سلیون فکر وهوانی بسارکیدردی . [جلد ۶، صفحه ۸۳۵ لایوس ورامیونارخ عمومیسی] تورکرک زوال بولماز برخصومت دینه بسله دگر یته کندی مؤرخلریک اعترافی ایلکله ثابت اولان غریبلر یزی بومستقا موقعزدن دوشورملک ایچون هر دلو وسیله لره مزاجت ایتدیلر . اونلرک ایجاد ایتدکلری وسیله لری بزم محیط اجتماعیزده حسن قبول ایلدی . داخله اختلال ، مدیران سلطنتدکی جهالت ، غریبلرک پرورده لیلهدیکی خصوصیت دینه وفکر تجارتده معنائی ادراک ایدمه دیکمز رقابت یزی دهمر جنرل آراسنده صیقیشدردی کندی .

اقتصاد فمراری

داخل

آیدین ولاننده کی محصولک فیکتوری

مجلس اداره جه اودمیش محصولندن بیدایک شلیکته ۱۶ ، آرپه ۷ ، چاوداره ۱۱ ، مصره ۱۳ ، بورچاقه ۷ ، آق داری ۱۱ ، ایچق ۱۱ ، بیاض قوم داری ۸ ، صاری قوم داری ۶ ، فاسولیه ۱۱ ، باقلا ۸ ، نوخوده ۱۸ ، بوکروبله ۱۴ ، شوسمه ۱۸ ، کندیره ۱۶ ، غروش قیأت ویریلرک بونک اوزرندن عشر آلتاماسی مناسب کورولمیش .

قدسه دنار شرتق

قدسه کی محصوللری صائین آلارق اعالیه اهون فیکتارله صائق مقصدیلر یکی بر شرکت تشکیل ایتشد . قدس اشراقندن مرکب اولان بو شرکت قدس وجواری اهاپلینک بر سنه لک غداستی تأمین ایدمچکدر .

زراعت دامپرلق حیوانات

اصلاح و تکثیر حیوانات ایچون اخذ اولون نایبر جله سندن اولارلق زراعت عملانته ویا دامپرلقه مخصوص حیواناته تکالیف حریجه وضع بد اولتاماسی قرر ایتشد .

کوجورک مندرسک تطهیری

بایندرک چیری قریسی تارلاری آراسندن مرور ایدن کوجورک مندرس نهری جراسنک تطهیری خصوصنده اهالی طرفندن واقع اولان تمهدک اجراسته مساعدده بیورلایس یلندن تکرار طلب ایتشد .

خارمانلر

آیدینده خارمانلرک دورنده اوچی قالدیرلش یازلق زرعیاک آرقه سی ایتشد .

قیصر ودینی حیوانات ایله اوج یاشی متجاوز طوسونلرک شیدیدن خارمانه قوشولارق آلیشدرلایس تعیم ایتشد .

بویوک الماسله اعتبار ایدلرکندن عادی فقط ایری اولانلری استانبوله سوق اولور . مع مافیه خرسیتانلر کوزهل صو ویرلش الماسلری سومک ذوقی تورکرکله اوکرمیش اولدقلرندن آرتق تورکرک دنکلی طاشلره اهمیت ویرمه رک کوزل الماسلری صائون المغه یاشلادقلری جهته جوهراک فیکتی یوکلمشدر . باب عالی مملکته وروپا دن پارا کلدیکنی کوره رک اجنیدلرله نیعمه سنک تجارتی تسیل ایلهمکی دوشونمیشدر . بونک ایچون نزدنده سفیری اولان دولتلرک حکمدارلری ایله عقد ایلهدیکی معاهداتک تطبیقه نظارت ایتک مساعدده سی سفرایه بخش ایلدی . سفرا معتبارنده آسیاتک لمانلر نه مصر نه ازبک طرابلس ، صیداء اسکندریه اولدینی کی داخلی نهرلر ده قونسولوس بولمیشدر .

ادخالل کومروکی پک از اولوب یوزده اوچی تجاوز ایتمز . کومروکی رسی بر رفقه ویریلرک اولورسه هر دلو اشیا ایمرا . طور لک هر برینه سوق ایدیلیر . وثیقه ابرازی لازم کلن بعض محلر ده تأیه ایدیلن بعض رسومدن غیری برشی اودمیز . باب عالی نک بونکی تدابیر ایله اوروپا دن ادخال ایدیلرک تورکرکله خرسیتان تیمه سنک الله یکن قداخالانته وسعت ویرمک ایتهدیکی آکلر شیلور . فی الحقیقه بندا ، زیتون یاغی ، ارزاق عسکریه صورتیه میایمه ایدیلهدیکی زمانلر ، تورک ایلنک ساحل ولایتلرینه هولاندانک ریدالی [اسدی] ، وندیکک سه کنی [فلورین دوقا آلتونی] و سائر مملکتلرک بارالری واسع مقبایده ادخال ایدلش اولور . بوندن ظولایدرک استانبول خزینه سی تبعه دن آلتاجق ویرک ایلهر زمان طولدر وبقی قابلدیر . مع مافیه صوک زمانک سقوطلری [یعنی قارلوقجه ویناروقجه معاهدله رینه سنیت ویره فاکتور] ایلهر خرسیتان تیمه سنه مماشات ایتک مجبورچی اولماسه باب عالی خزینه سی طولدر ورمق ایچون آیدم اولان دیگر وسائلیه ا تعمال ایدمیلیردی .

مارسفلنک مشاهدیه مستد بومطالعه سی تأیید ایدمچک وثائق رسمیه و ملیه منزه موجوددر . کورولیورک بوعصره کلنجه یه قدر تورکرک تجارت و صنعتک ترقیسی ایچون هر دلو سهولتی ایزدن چکنمه مشلردر . زراعه ویردیکمز اهمیت کلنجه . بو خصوصده تشکیلات اساسیه و ملیه منزه تعلق ایدن بوتون قانونلرک اراضی واراضیدن آلتان محصولاته تعلق ایتمه یله ثابتدر .

تورکرک فاضل احمد پاشانک نوانه لیه دینکی کی سیاسیات ایله تجارتی برزیه قادیشدر مامیشلردر . اجنیدلر مملکتک محصولاتی میایمه ایتدکلری ضره لرده سر حدده اوردولر برزیه چاریشیر طورور ایدی . مثلاً اون برنجی عصر هجریده بز مشتریلر مژدن جوغی ایله غوغالی ایدک : وندیک ایله کریدده اوزون بر خریه کیریشمش ایدک ؛ آلمانیا ایمراطورلنی ایله ترانسیلوانیاده ، ماجارستانده

